

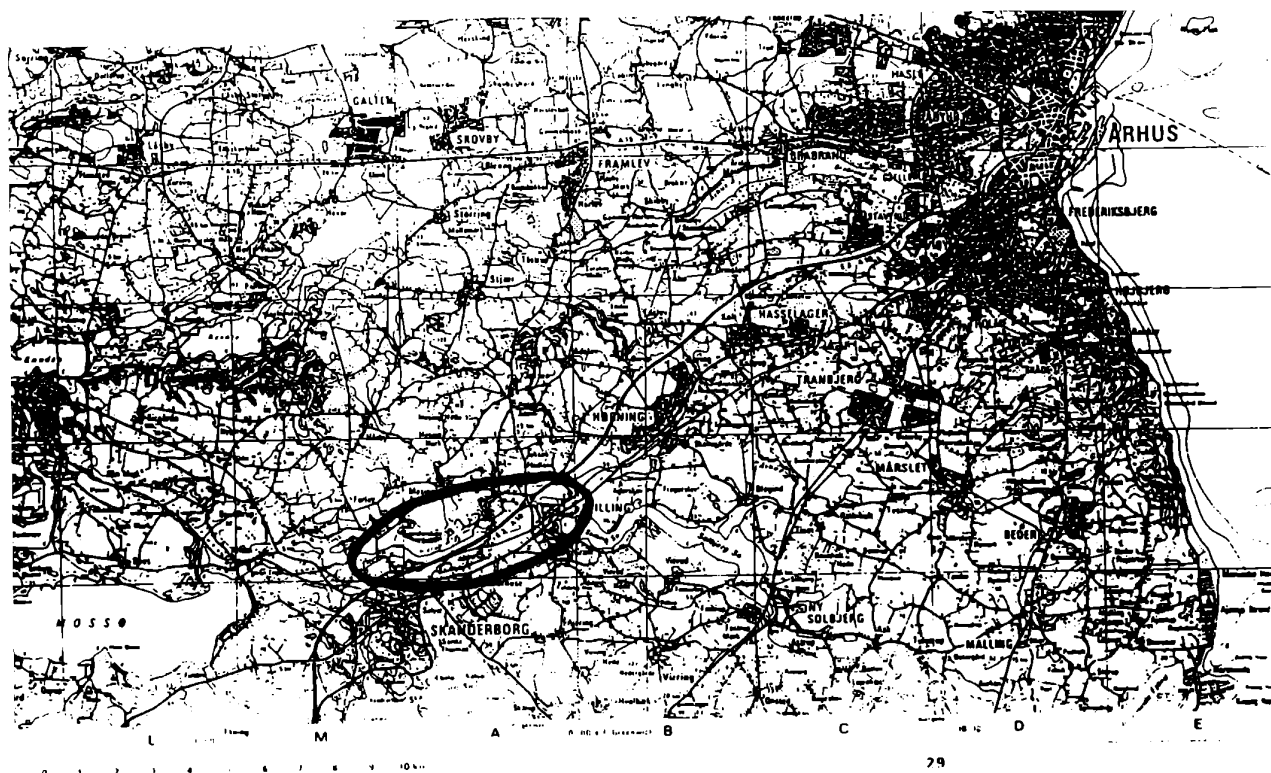
Henrik Holmboe
Institut for Lingvistik
Aarhus Universitet
Otto Rudsgade 67-69
DK-8200 Århus N

KONKORDANS OVER DE DANSKE RUNEINDSKRIFTER

De danske runeindskrifter rummer en meget rig mængde oplysninger af både sproglig og historisk art. Den sproglige form bevirker imidlertid, at runeindskrifterne kan være vanskelige at bruge som kildemateriale for historikere eller arkæologer. Det, der kan være et nyttigt eller endog et tilstrækkeligt hjælpemateriale for filologer, kan for den sprogligt mindre trænede historiker være utilstrækkeligt. Man kan altså nærme sig runeindskrifterne enten med henblik på runologiske studier eller med henblik på vikingetidsstudier, og det viser sig, at man får brug for redskaber af lidt forskelligt tilsnit afhængigt af, om man vælger den ene eller den anden tilgang.

Størstedelen af indskriftmaterialet, der udgør henved 700 indskrifter dækkende tiden fra ca. 200 til ca. 1500 forefindes i meget velpubliceret form. Hovedværket er stadigvæk Lis Jacobsen & Erik Moltke "Danmarks Runeindskrifter" fra 1941-42, i hvilket samtlige frem til 1941 fundne indskrifter er medtaget. Dette værk blev i 1976 fulgt op af Erik Moltke med bogen "Runerne i Danmark og deres oprindelse", som medtager alle runeindskrifter, der er fundet indtil da.

Omend sjældent finder man stadigvæk nye runeindskrifter, f.eks. på genstande, som fremdrages ved arkæologiske udgravninger. De omfattende udgravninger af moseofferfundet i Illerup Ådal syd for Århus har bragt nogle genstande for dagen; Illerup Ådal rummer stadig ifølge arkæologerne umådelige mængder af genstande, så det vil ikke være overraskende, om der også i fremtiden skulle vise sig nye runeindskrifter derfra.

Illerup Ådal

De runeindskrifter, der er fundet efter 1976 - altså efter Moltkes bog - er publiceret i diverse tidsskrifter eller henligger evt. upublicerede, men det er stadigvæk kun meget få indskrifter, der ikke er medtaget i en samlet og ensartet udgivelse.

Hvad angår den leksikografiske behandling af runematerialet, er afsnittet om ord- og navneforråd i Danmarks Runeindskrifter stadig eneherkende; her finder man en ordbog af næsten klassisk tilsnit med opslagsord, morfologisk karakteristik, oversættelse, enkelte belægsteder anført og henvisninger til den videnskabelige litteratur, dersom det pågældende ord har været genstand for særskilt behandling. Forud for Danmarks Runeindskrifter bør også nævnes Ludv. F.A. Wimmer: De danske Runemindesmærker, Håndudgave ved Lis Jacobsen fra 1914, som rummer en ordbog med henvisning til belægsteder. Imidlertid er Wimmers udgave ikke komplet, hvorfor ordbogen heller ikke er det.

?*drutugn*, adj. se *trlu*...

drottning, f. 1) (til *drottin* „herre“) 'dronning', hustru, frue¹. *rhafnukatufi* hlu runar þasi aft þurul trutin² sinna 26 Læborg. 2) kvinde af fornem stand, gift med eller ætling af *drottin*³; som titel gengives ordet bedst ved frue. qsur lathirþir... raist runar þasi at asbup trunik 134 Ravnkilde 1 (sv. påvirket). — *Akk. sg. trutinik* 26, *trunik*³ 134.

Anm. 1. Se sp.52 samt *Wimmer.DRM.II* p.51f.; *JohSteenstrup.FestskrErslev* (1927) p.70-75 antager, at ordet betegner landets dronning (se også bibl. til 28 Læborg); herimod *RegnarKnudsen.AarbAarhus* (1932) p.235-37.

Anm. 2. Jfr. *Helmskringla*, hvor ordet anvendes om 'kvinde af kongeslægt' (*Fritzer* bet.4). Se også *Heinertz.Drottning und Kärning*, APhS.X (1935-36) p.145-58. Formelt kunde ordet på Ravnkilde-st. tolkes som landets dronning (således *JohSteenstrup* l. c.), men nogen dronning Asbod kendes ikke, og der savnes holdepunkt for at antage, at Asser 'landbestyrer' i Ravnkilde skulde have ristet runer over landets dronning.

Anm. 3. *trunik* snarest ristefejl, mullgvis dog assimilation, jfr. *Brøndum-Nielsen.GldaGr.II* p.227.

drottin, m. 1) „drot“, herre. qsur satl stin þansi aft ualtuka trutin sin 131¹, 209¹, tuka kurms sun sar hulan trutin 295¹. 2) om jætternes hersker, fyrste. þur uigi þik (þ)orsa trutin 419³. 3) [jfr. *dominus*] herren, om Kristus. kuþ tr(u)tin³ 380, uar drotin 373 (gotl.). — *Nom. sg. tr(u)tin* 380 NyLars 2, drotin 373 Åker (gotl.); *akk. sg. trutin* 131 Års, 209 Glavendrup, 295 Hällestad 1, 419 Canterbury, drotin 373 Åker (gotl.); *dat. sg. drotin* smst. (2 g.).

Anm. 1. Ordet er i disse tre Indskr. — svarende til brugen i samtidige skjaldekvad om konger — anvendt om en høvding (fyrste) i forhold til hans mænd, men ikke som titel, se *JohSteenstrup.FestskrErslev* (1927) p.70-76. Anvendelsen på 209 stemmer med, at hovgoder iflg. Snorre kaldtes *drótnar*, jfr. også m. h. t. Alles rang *Mollke.APhS.VII* (1932-33) p.92. Se endvidere *Heinertz.APhS.X* (1935-36) p.161.

Anm. 2. Samme udtryk forekommer også i *Brymskvipa* og i *Sigtuna*-Indskriften, se *Lindquist.Fellglösa runtexter I* (1932) p.26f., 31f.; *HSperber.BeltrDSprLit. XXXVII* (1912) p.155 opfatter þorsa trutin som nom., apposition til þur.

Anm. 3. Guþ *drottin* findes på runestene fra Uppland: *Liljegren* no.28, *Brate.Svenska runristare* (1925) p.61, 91, fra Vester Götland: *Torin* no.32, jfr. no.11.

Eksempel fra ordbogen i Danmarks Runeindskrifter

dróttinn Masc. (Nom. trutin 149, Acc. trutin 19, 80, 109), „Drot“, Herre; om Høvdingen: 19, 109, om Husets Herre: 80, om Gud Herren: 149.

dróttning Fem. (Acc. trutinik 7, trunik 22), Herskerinde, Frue. I Betydning „Dronning“ forekommer Ordet ikke i danske Runeindskrifter.

Eksempel fra ordbogen i Wimmer

Moltkes bog fra 1976 bidrager ikke med noget leksikografisk. Stikordsregistre med udtømmende henvisninger ordnet emnevis er der ingen af publikationerne, der har. Bedst også i denne henseende er Danmarks Runeindskrifter, der rummer et realleksikon.

På denne baggrund blev planen om at fremstille konkordanser over de danske runeindskrifter til. Konkordanser er efterhånden blevet så velkendte hjælpemidler, at det må være unødvendigt at gentage, hvilke fordele de rummer. Det er heller ikke overraskende at fremstille konkordanser ved hjælp af

elektronisk databehandling; men dermed er ikke sagt, at det er trivielt at gøre det. I forbindelse med behandlingen af runeindskrifterne dukkede der således problemer op, hvis løsning ikke blot kunne overføres fra andre tilsvarende leksikografiske arbejder. Et af dem var, at der ikke eksisterer en simpel nummerering af og dermed referencemulighed til de danske runeindskrifter. De indskrifter, der er udgivet i Danmarks Runeindskrifter, refereres ofte med numrene i dette værk. Men de indskrifter, som Moltke har publiceret, og som ikke findes i Danmarks Runeindskrifter, har ikke noget nummer. I det hele taget møder man ofte en helt speciel, meget indforstået referencemåde til runeindskrifterne såsom: Ribe lyfstav, Torsbjerg skjoldbule, Kragelund døroverligger, Gallehus guldhorn 2.

I konkordanserne har vi valgt at referere til de indskrifter, der findes i Danmarks Runeindskrifter, med DR - efterfulgt af det pågældende nummer, og til Moltkes indskrifter med M efterfulgt af sidetallet i Moltkes bog ganget med 10 plus et étcifret tal, der angiver, hvilken runeindskrift på den pågældende side, der refereres til.

Overførslen af runeindskrifterne til maskinlæselig form er foregået ved en terminal og i det såkaldte BIB-SYS-system på RECAU, et system, der umiddelbart muliggør strukturering af de enkelte runedokumenter i forskellige poster. Hver enkelt indskrift er indskrevet med referencenummer, klassifikation efter alfabettype (16 eller 24 tegns futhark) transskription, hvis det har været muligt at etablere en sådan, samt translitteration. Ved translitterationen tilstræbes en én-til-én-overensstemmelse mellem de originale runeindskrifterns tegn og gengivelse i publikationen. I den transskriberede form gengives indskrifterne i det, som Erik Moltke har kaldt "en slags normaliseret vikingetidsoldnordisk". Herved normaliseres indskrifterne, forskelle i ortografi og tegninventar sløres, men dette normaliserede niveau har vi fundet var et nyttigt udgangspunkt for en konkordans, som først og fremmest skulle tjene realdisciplinerne som et emne- og sagregister. Translitterationsniveauet vil derimod snarere henvende sig til de

runologisk interesserede. Fordelen i denne sammenhæng ved at benytte edb er, at dette gør det praktisk muligt og overkommeligt at vælge en både-og-løsning, altså tilvejebringelse af både en transskriptionskonkordans og en translitterationskonkordans udgivet i ét og samme år.

```

2916
gormR kunungr qargi kumbl qøsi aft qorwi.
31kunu sina, danmarkaR bot.

33: kurmR : kunukR : : kxxqi : kubl : qusi : : aft : gurui :
kunu sina danmarkaR bot.

36dr042
37haraldr kunungr baq qorwa kumbl qøsi
aft gorm. faqur sin. ok aft qorwi.
39moqur sina, sa haraldr es seR wan danmark.
alla ok norwunq ok dani qargi kristna.

41**
haraldr : kunukR : baq : kaurwa kubl : qausi :
43aft : kurm faqur sin auk aft qa, urui :
moqur : sina : sa haraldr : faq : sa, R wan danmark.
45ala auk nuruiak auk tani kargi kristna.
dr043
4716

```

Eksempel på indskrift

Den maskinlæsbare version af runeindskrifterne, vi har lavet, følger Lis Jacobsens og Erik Moltkes udgave meget nøje; vi har ikke set det som vores opgave i denne forbindelse at præstere nye læsninger eller nye tolkninger. Den eneste gennemgående afvigelse fra udgaverne i de trykte konkordanser er, at udgavernes større eller mindre antal prikker til markering af større eller mindre ulæselige områder af indskriften er erstattet af en standardlacune på tre prikker.

Med hensyn til formatet stod vi overfor valget mellem en såkaldt KWIC-konkordans (keyword in context) eller en KWOC-konkordans (keyword out of context). Efter at have studeret udskrifter i såvel KWIC som KWOC stod det klart, at en KWIC-konkordans var den mest velegnede til nærværende formål. KWIC-konkordansens store fordel ligger netop deri, at man umiddelbart kan læse søgeordet i den rette tekstmæssige sammenhæng. Dette mere en opvejer KWOC-formatets måske lidt større overskuelighed.

Konkordansen er opbygget på den måde, at søgeordet skal findes midt på siden, til venstre for dette læses den forudgående og til højre den tekst, der følger efter søgeordet. Yderst til venstre er indskriftens identifikation angivet. DR efterfulgt af et nummer markerer, at indskriften stammer fra Lis Jacobsen og Erik Moltke "Danmarks Runeindskrifter". DRbr og DRm ligeledes efterfulgt af en nummerangivelse markerer, at der er tale om henholdsvis en brakteat og en mønt publiceret i "Danmarks Runeindskrifter". M efterfulgt af et femcifret tal angiver, at indskriften er hentet fra Erik Moltke "Runerne i Danmark og deres oprindelse". Denne nummerering, der er forfatterens egen, gør det muligt via nummeret at finde frem til den relevante indskrift i Moltkes bog. F.eks. findes M0780 på s.78 i bogen, nullet til sidst i nummeret fortæller, at det er den eneste indskrift på denne side. Dertil kommer et fåtal af indskrifter hentet fra andre publikationer, disse har numrene M001 - M007.

33

DR379	16	saxur let resa sten aftir alwarb, fabur sin, druknabi han uti meþ alla skipara. endgi	e kristr hialpi siolu hans. sten þessi stal aftir.
DR305	16	.	eadrinc.
DR318	16	brandr	
DR354	16	garbi kumbi þessi aftir gubba, fabur sin. ok	efl, felagi gubba. efl ok þorgotr þær lagbu sten yfir þortak gub hialpi sol hans.
DR367	16		ego sum lapis.
DR012	24		ek hlemagastir holtija horna fawido.
DR196	24		ek erliar asugistias ... halte ... ginnu ... ... wigju ...
DR261	24		ek erliar sa wifagar halteka ... etu
DRBR45	24		ek fakaR fahido.
DRBR64	24		ek fakaR fahido.
M0990	24		ek unwod ...
DR202	16	sotti satti sten þansi aft	elef, bropur sin, sun esgots rþuaskjalda.
DR373	16	þitta ir santi gabrel ok sagbi santa maria, at han skuldi þarr fyba. þitta ir	elizabeth ok maria ok halltas. þar hwilis maria, sum han barn fyddi, skapera himinz ok iorþar, sum os leysti. þitta iru þær þrir kunungaR, sur fyrsti gjarbu offr warum drotin. þar tok han wibr kununga offr, war drottin. þar þibu þær burt þrir kunungaR, siban þær offrat hafa orum drotin. ... þat þar fræ ... loþar toku warr drottin ok .....n wibr tre ok gettu. siban faddu þær han burt þlaben bundin, ok negidu þar loþar iesus a krus. si fræ a þitta. sigraR mesteri.
DR398	16	broþir ok	emundr þær letu resa sten þanna aftir sigmund, fabur sin. kristr hialpi siolu hans ok santa michael ok santa maria.
DR411	16	steinn sasi es satfr eptir sibba ... goba, son foldars.	en hans libi sandi at ey ... folginn ligger hinns fylgju - flestr vissi þat - mestar þabir dolga þrubar draugr i þeimsi haugi munat reib-wiburr raba rogstærk i danmarku endlis laraungrundar þrgrandari landi.
DR353	16	þær ligger	enar ærnþicnar sur. gub.

Eksempel på transkriptionskonkordans

Til højre for identifikationen og altså umiddelbart inden selve indskriften angives, hvorvidt den pågældende indskrift tilhører 24-tegns eller 16-tegns futharken. Enkelte indskrifter forekommer i dobbeltfortolkning, altså både i en a- og en b-udgave. Denne fremgangsmåde er valgt, når der har været tvivl om, hvorvidt en indskrift hører hjemme i 24- eller 16-tegns futharken.

De videre perspektiver for edb-arbejdet med runeindskrifterne går i to retninger: dels er det nærliggende at fortsætte med at indskrive og lave konkordanser også for de runeindskrifter, der hører til uden for Danmark, dels vil det nu være muligt at underkaste det danske materiale en række kvantitative undersøgelser og sammenligne dem med tilsvarende data fra senere sprogtrin. Hvornår disse planer kan omsættes til virkelighed, afhænger af bevillinger af mandskab og penge; jeg håber, at ressourcerne viser sig, men nogen tidsplan tør jeg ikke angive.

Den fuldstændige reference til de nævnte runek Konkordanser er:

Andersen, Ingeborg & Henrik Holmboe:
Konkordans over de danske runeindskrifter
-Transskription ISBN 87-981240-8-0
-Translitteration ISBN 87-981240-1-3
Forlaget Arkona, Århus, 1983.

Bibliografi:

- Jacobsen, Lis og Erik Moltke: Danmarks Runeindskrifter.
København 1941-42.
- Moltke, Erik: Runerne i Danmark og deres oprindelse.
København 1976.
- Wimmer, Ludvig F.A.: De danske Runemindesmærker. Haandudgave
ved Lis Jacobsen. København 1914.